

УДК [378:78.071]:174

Людмила Василенко
Liudmyla Vasylenko

СТРУКТУРНІ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГА-МУЗИКАНТА

THE STRUCTURAL COMPONENTS OF PROFESSIONAL CULTURE OF THE TEACHER-MUSICIAN

У статті здійснено спробу розкрити сутнісні характеристики професійної культури педагога-музиканта, які можливо розглядати через призму її основних структурних компонентів, до яких можна віднести соціально-світоглядну, методологічну, психологічну, комунікативну та музично-естетичну підсистеми.

Ключові слова: педагог-музикант, культура, професійна культура, світогляд, методологія, духовність, моральний досвід.

Характерною ознакою буття сучасного суспільства є вимога до професійної досконалості фахівців в усіх сферах життєдіяльності особистості. Особливого значення набуває професійна якість педагогів мистецької галузі, яка акумулюється в явище професійної культури. Проблема професійної культури педагога музично-естетичного спрямування передбачає комплексний підхід до розкриття сутності та складових цього феномена.

Обґрунтуванню концептуальних засад професійної культури педагогів, формуванню їхніх педагогічних, професійно значимих якостей присвячено роботи багатьох науковців (Е. Абдуллін, Ш. Амонашвілі, О. Бережнова, Н. Бібік, В. Біблер, О. Глазиріна, П. Гусак, Е. Ільєнков, М. Каган, В. Краєвський, Б. Ліхачов, А. Орлов, Д. Пащенко, Г. Сараф, О. Ситнік, О. Трудков, К. Ушинський та ін.). Здійснений аналіз цих досліджень дозволив зрозуміти, що визначення змісту категорії «професійна культура педагога-музиканта» можливе шляхом розкриття змісту основних понять та їх похідних, що і стало метою нашого дослідження.

Основною і центральною ланкою культури є структура культуротворчої діяльності, оскільки культура, в першу чергу, – це створення системи цінностей, творчість нового, оновлення та урізноманітнення світу. Стабілізуючим чинником культури виступає культурна традиція. Завдяки їй здійснюється накопичення і трансляція людського досвіду в історії, і кожне нове покоління може актуалізувати цей досвід, спираючись у своїй репродуктивній і творчій діяльності на створене попередніми поколіннями. Таким чином, завдання людства полягають в утворенні культури, запобіганні руйнування природи й космосу, сприянні урізноманітнення та упорядкування світу.

На рівні особистісного соціально-рольового виявлення одним із компонентів культури виступає професійна культура, яка включає в себе, за твердженням О. Трудкова, багаторівневий комплекс, складовими якого є:

1. Система цінностей, яка визначає суспільну та індивідуальну значимість засобів, результатів та наслідків професійної діяльності.
2. Цілепокладання, що характеризує рівень уявлень особистості про норми у сфері професійної життєдіяльності.
3. Система засобів і методів професійної діяльності, яка включає в себе науково-понятійний апарат і знання нормативного застосування професійних технологій і мисленевих операцій з метою перетворення проблемних ситуацій.

4. Інформаційно-операційні ресурси професійної культури, накопичені попередньою практикою.

5. Об'єкти професійної діяльності, стан яких вимагає певних нормативних змін [8, с. 69].

Термін «професійна культура педагога» часто застосовується в якості синоніма таких понять, як «педагогічна культура педагога», «педагогічна компетентність педагога». За твердженням О. Ситніка, професійна культура педагога (викладача, вчителя) включає такі складові, як загальна культура, педагогічна культура, етична культура, естетична культура, філософська культура тощо. Звідси О. Ситнік визначає професійну культуру вчителя як сукупність загальної культури особистості і професійних знань щодо основних напрямів педагогічної діяльності – теорії і методики навчального предмета, педагогіки як науки про виховання, вікової та соціальної психології, психології педагогічної праці, вікової фізіології, основ гігієни та медицини, основ етики й естетики, практичної економії та екології, філософії й соціології – та вміння задіяти ці знання у педагогічній практиці [7].

Професійна культура педагога поєднує в собі елементи формального (додержання певним нормам, інструкціям, напрацьованим прийомам) та неформального (творчість, індивідуальність, імпровізація) плану. Часто ці елементи характеризуються взаємообумовленістю й органічними переходом один до одного.

Здатність правильно розбиратися в особистості та поведінці своїх учнів, адекватно відгукуватися на їх вчинки, обирати гнучку систему методів навчання і виховання, які найліпшим чином відповідають індивідуальним особливостям учнів, – показник високої професійної культури педагога, його педагогічного мистецтва. В свою чергу, останнє, як вважає Б. Лихачов, виступає в якості досконалого володіння викладачем всієї сукупності знань, вмінь та навичок, поєданого з професійною захопленістю, розвинутим педагогічним мисленням та інтуїцією, морально-естетичним ставленням до життя, глибокою переконливістю та твердою волею [5].

У контексті нашого дослідження звертаємося до категорії «професійна культура педагога-музиканта», специфіка якої виражається в її спрямованості на створювання й ствердження цінностей музичної культури, розвиток особистісної культури учня (студента), зростання її духовної свободи та культурного скарбу. Водночас, будучи підсистемою більш об'ємних систем, професійна культура педагога музично-естетичного спрямування включає в себе сутнісні характеристики таких феноменів, як загальна культура, педагогічна культура, професійна культура, музична культура, культура особистості тощо.

Педагог-музикант, як носій високої художньої культури, стає творцем музичного мистецтва, яке відіграє значну роль у формуванні духовної культури учнів. Усі музично-виховні програми, усі новаторські ідеї реалізуються через творчу діяльність педагога. Саме тому його професійна культура відіграє особливе значення у змісті духовного життя учнів.

Таким чином професійна культура педагога-музиканта, на ґрунті загальнокультурного, загально-педагогічного та мистецтвознавчого аспектів, складається з таких компонентів:

- багатий духовний світ особистості педагога, здатного вбирати в себе естетичний, пізнавальний та виховний вплив музичного мистецтва;
- любов і професійний інтерес до явищ музичного мистецтва на основі особистісно-ціннісних переконань;
- концептуально-цілісне бачення сутності, природи та закономірностей музичного мистецтва;
- творча захопленість музично-педагогічною професією;
- активна самоосвітня пізнавально-художня діяльність у сфері музично-педагогічної науки.

Сутнісні характеристики професійної культури педагога слід розглядати, на наш погляд, через призму її основних структурних підсистем, до яких можна віднести соціально-світоглядну, методологічну, психологічну, комунікативну та музично-естетичну. Розглянемо їх послідовно.

Соціально-світоглядна підсистема професійної культури педагога музично-естетичного спрямування. Соціальний аспект вимог до педагога-музиканта відбивається в його готовності здійснювати активну діяльність з урахуванням соціально-об'єктивної ситуації і у відповідності з особистою моральною позицією та усвідомленою відповідальністю. Освітній системі потрібний педагог (викладач, вчитель) не тільки високопрофесійно підготовлений, але й такий, котрий відтворює ідеали й цінності музичного мистецтва.

Складність професії педагога визначається як високими вимогами суспільства, так і величезними затратами розумової, психічної, душевної й творчої енергії. Соціально-ціннісна позиція педагога-музиканта базується на світогляді й моральній відповідальності. Світогляд є провідною ланкою професійної культури, віддзеркалюючи усі боки фахівця як людини і професіонала. Він є упорядкованою системою поглядів на дійсність, сукупністю принципів та переконань, які визначають напрями діяльності і ставлень. Утворюючи систему моральних цінностей особистості, світогляд є ключовою характеристикою фахівця і виступає регулятором його діяльності і поведінки. Духовний стрижень відбиває готовність особистості до самовіддачі, до вчинків, в яких відображене прагнення до добра, справедливості та краси.

Моральний досвід особистості відбиває етичний аспект як світогляду педагога, так і його професійної культури загалом. Етичний аспект професійної культури педагога виявляється у його моральній культурі як системі моральних настанов, що виступають основами кожної педагогічної дії, мислення та взаємодії. Поведінка та вчинки є основою морального самовиховання педагога, а також головним каналом, завдяки якому він моральним чином впливає на оточуючих.

Взаємозв'язок духовно-моральної культури з емоційною сферою особистості педагога проявляється в душевності, тактовності, емоційній чуйності до людських та художніх виявлень, здатності до співпереживання. Моральна культура педагога включає в себе культуру мислення та культуру поведінки. Виступаючи складовою частиною духовної культури особистості, вона розкриває об'єктивний моральний сенс поведінки викладача-вчителя і суб'єктивну оцінку його поведінки.

Методологічна підсистема професійної культури педагога-музиканта. Поняття «педагог-дослідник» у педагогіці застосовується як характеристика вищого рівня професійної культури особистості людини, котра зайнята педагогічною практикою. Мотивація до пошуку, детермінуюча інтерес до професійної діяльності, притаманна творчій особистості педагога. У цьому зв'язку В. Краєвський стверджує, що насамперед цілісна методологічна культура допомагає педагогу відрізнити справжню науку від імітації, новаторство від прожекторства [4].

О. Бережнова визначає в якості головних ознак методологічної культури педагога – навички проектування педагогічного процесу; вміння усвідомлювати, формулювати й творчо вирішувати завдання; здатність до здійснення методологічної рефлексії; потреба в наукових педагогічних знаннях [2].

Методологічну культуру педагога-музиканта, за визначенням Е. Абдулліна, можна представити у вигляді багатокомпонентної та багаторівневої структури, яка охоплює педагогічний філософський світогляд, методологічну рефлексію та операціональну сферу, яка виявляється в комплексі способів пізнавально-перетворюючої діяльності. Цілісність структури методологічної культури охоплює духовно-моральну, мотиваційну, інтелектуальну й діяльнісну сфери особистості педагога та визначає інноваційний характер його мислення та активність музично-педагогічної діяльності [1].

Філософський світогляд виступає як цілісна сукупність уявлень щодо природи, суспільства, культури, людини та знаходить своє вираження в системі цінностей, ідеалів, переконань особистості педагога.

Методологічна рефлексія зумовлює розвиток у викладача потреби у творчому мисленні та його реалізації на індивідуально-особистісному рівні. Це дозволяє педагогу-музиканту усвідомлювати діалектичну природу музично-педагогічної діяльності та власного «Я»,

пізнавати й перетворювати їх відповідно до особистісно-професійного цілеспрямування та рівня розвитку методологічного інформаційно-операціонального багажу знань, умінь, навичок тощо.

Прикладний аспект методологічної культури педагога відбиває такий її змістовний компонент, як педагогічне проектування та конструювання музично-виховного процесу. Таким чином, методологічна культура педагога-музиканта є творчою самореалізацією особистості в процесі проектування музично-педагогічної діяльності та власного професійного рівня. Реалізуючи у музично-педагогічній діяльності свій методологічний багаж, педагог розкриває перед учнями картину світу, своє розуміння музичного мистецтва, власну систему цінностей, що сприяє збагаченню чуттєвої сфери учнів, їх знань та норм освоєння культури, розвитку особистісної культури тощо.

Психологічна підсистема професійної культури педагога-музиканта. Високий рівень професійної культури педагога-музиканта неможливий без адекватного рівня розвитку її психологічного компонента. Це зумовлено значенням психології як теоретичного і практичного фундаменту загальної та музичної педагогіки й окремих методик викладання. З цього приводу К. Ушинський писав: «Ми не говоримо вчителям – дійте так чи інакше; але говоримо їм: вивчайте закони тих психологічних явищ, якими ви хочете керувати, і дійте, відповідно з цими законами й тими обставинами, в яких ви хочете їх застосувати» [9, с. 55].

Роль психологічних знань у формуванні професійної культури педагога важко переоцінити. Вони виступають каталізатором правильного розуміння викладачем самого себе, самовдосконалення стосунків з іншими людьми, дбайливого відношення до внутрішнього світу іншої людини, осмислення психологічного змісту явищ музичного мистецтва, формування відповідної мотивації тощо. Головна мета «психологічної освіченості» – сприяння професійної природності до особистісного зростання педагога.

В якості фундаментального чинника, що визначає ефективність та оптимальність перебігу розвиваючих процесів, виступає психологічна культура педагога, яка, як вважає О. Орлов, «передбачає культуру його переконань, переживань, уявлень та впливів, що виявляється у відношеннях до самого себе (перш за все!), і до учнів» [6, с. 146]. Психологічна культура педагога-музиканта складається з таких компонентів:

- соціально зумовлені культурні норми та цінності, науково-теоретичні, практичні та побутові психологічні знання;
- прийоми і способи організації активної, творчої музично-педагогічної діяльності, осягнення музично-психічних явищ, законів освоєння дійсності;
- культура спілкування, мовлення, поведінки, переживань, мислення тощо.

Необхідність оволодіння педагогом-музикантом психологічною культурою визначається також специфікою навчального предмета. Високе музичне мистецтво є мистецтвом емоційно-образним. Естетичний зміст музики – найважливіший психолого-педагогічний орієнтир в діяльності викладачів музичних дисциплін. Будь-яке музичне явище містить в собі певну «психологічну програму», скритий психологізм, який надає життєвого значення творам музичного мистецтва. Педагог з розвинутою психологічною культурою не тільки виявляє скритий психологізм у змісті музики, але й встановлює гармонію між собою, своїм відчуттям життя та музикою. Психологічна культура педагога є важливим творчим фактором впливу на духовний світ учнів – школярів, студентів.

Комунікативна підсистема професійної культури педагога-музиканта. Професійно-педагогічна взаємодія має відрізнятися взаєморозвивальним та взаємозбагачувальним характером і виступати «розвиваючим діалогом». Звідси виявляється необхідність наявності у педагога високої комунікативної культури, яка є професійно-особистісною властивістю викладача, що забезпечує продуктивність педагогічної взаємодії. В якості суттєвих ознак комунікативної культури педагога-музиканта виступають такі:

- потреба в діалогічному спілкуванні з учнями, музичним мистецтвом і собою;

- позитивне емоційне самопочуття до, під час і після спілкування;
- комунікативні вміння та навички;
- конструктивне визначення міжособистісних протиріч;
- гуманізм і демократизм спілкування;
- естетика спілкування.

Структура цього соціально-психологічного явища є сукупність сформованих компонентів, серед яких важливе місце займають: знання зі сфери комунікативних дисциплін (педагогіка, психологія тощо); комунікативних та організаторських здібностей; здатність до емпатії, здатність до самоконтролю; культура вербальної та невербальної взаємодії.

Великого значення для педагогічної комунікації мають вербальні та невербальні засоби педагогічного спілкування. Зміст вербального спілкування охоплює культуру мовлення – дикція, інтонація, орфоєпія, правильне дихання, постановка голосу.

До невербальних засобів педагогічного спілкування відносяться: експресивно-виразні рухи педагога – міміка, поза, жест, хода, візуальний контакт; просодика та екстралінгвістика: голосність, тембр, пауза, сміх тощо; такесіка: потиск руки, похлопування, поглажування, доторкання тощо; проксеіка: орієнтація, дистанція.

Добррозичливість взаємовідношень педагога та учнів забезпечує особистісну захищеність і переживання емоційного благополуччя кожним суб'єктом педагогічної взаємодії. Цілеспрямованість художньої комунікації у галузі музичного мистецтва, відповідно до О. Глазиріної, включає в себе:

- соціально-мистецтвознавчий аспект: вивчення оточуючої дійсності, духовного світу особистості, специфіки музичної символіки, мови та виразних можливостей музики;
- конструктивний аспект: вивчення процесів формоутворення в музичному мистецтві, структури й будови музичних творів, архетипів музичної мови;
- комунікативний аспект: виявлення діалогічної сутності музичного мистецтва [3, с. 217].

При цьому процес художньої комунікації на шляху уточнення художньої інтерпретації музичного твору має проходити у сумісному творчому пошуку педагога й учня. У цьому випадку учень виступає не об'єктом педагогічної взаємодії, а повноцінним суб'єктом музично-педагогічної взаємодії. Необхідною умовою організації музично-педагогічної взаємодії є позитивна емоційна атмосфера. Особистість педагога-музиканта, яка володіє мистецтвом художньо-діалогічного спілкування, глибоко й повно розкривається на заняттях у процесі виконання музичних творів.

Музично-естетична підсистема професійної культури педагога-музиканта. Основною метою музичного виховання виступає музично-естетична культура особистості, яка розглядається як сукупність здатностей особистості сприймати, переживати та перетворювати природу, суспільне життя, саму людину за законами краси, завдяки чому відкривається шлях повного гармонійного розкриття усіх сутнісних сил людини. У змістовному аспекті музично-естетична культура педагога-музиканта ґрунтується на системі взаємообумовлених компонентів, а саме: мотиваційно-цільовий, який охоплює різноманітні установки особистості – потреби, інтереси, цілі тощо; інформаційно-когнітивний, що передбачає наявність видів та форм знань про музичне мистецтво – уявлення, поняття, концепції, теорії тощо; діяльнісно-творчий, пов'язаний з формуванням музично-естетичних почуттів, оцінок, ідеалів, смаків, переконань тощо, які допомагають у відтворенні художніх образів музичних творів.

Музично-естетична культура педагога-музиканта як підсистема його професійної культури, віддзеркалює здатність педагога сприймати й створювати світ музики не тільки за законами музичного мистецтва, але й відповідно до естетичних норм. У цьому контексті парадигмальною є змістовна сутність діяльності педагога – перетворити емоції життєві в емоції естетичні. Отже, естетичний аспект професійної культури педагога виявляється в реальному музично-педагогічному процесі в гармонії цілей і засобів, композиційній

стрункості та завершеності, пропорційності педагогічних впливів, в емоційно-чуттєвих моментах їх ритмічної організації.

Отже, професійна культура педагога-музиканта, являючись мірою освоєння загальнокультурних, методологічних, естетичних, психологічних, комунікативних, виконавських складових музично-педагогічної діяльності, виступає як соціально-психологічне утворення, що відповідає за пізнання, ціннісне усвідомлення та творчу діяльність у системі музично-педагогічної діяльності. Здатність педагога музично-естетичного спрямування вибудувати навчальний процес за законами добра, гармонії в контексті гуманістичної парадигми є здатністю, що формується на основі злиття творчих та спеціальних здібностей особистості. Реалізація педагогом-музикантом духовних, культурологічних, морально-естетичних та художніх цінностей музичного мистецтва є головним показником високопрофесійної культури, свідченням зростання культурності особистості.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок у контексті розглянутої проблеми можуть стати дослідження методики формування професійної культури майбутніх учителів музичного мистецтва.

Список використаних джерел

1. Абдуллин Э. Б. Методологическая культура педагога-музиканта: Учебное пособие для вузов по специальности 030700 / «Музыкальное образование» / Эдуард Борисович Абдуллин. – М. : Академия, 2002. – 272 с.
2. Бережнова Е. В. Формирование методологической культуры учителя / Е. В. Бережнова // Педагогика. – 1996. – № 4. – С. 63-68.
3. Глазырина Е. Ю. Музыка в четвертом измерении. Вопросы методологии, теории и методики музыкального обучения и воспитания школьников / Е. Ю. Глазырина. – М. : Наука, 2001. – 372 с.
4. Краевский В.В. Три измерения педагогики (к столетию со дня рождения М.Н.Скаткина) // Интернет-журнал «Эйдос». – 2003. – 2 декабря. <http://www.eidos.ru/journal/2003/0711-02.htm>. – В надзаг: Центр дистанционного образования «Эйдос», e-mail: list@eidos.ru.
5. Лихачев Б. Т. Педагогика: Учебное пособие / Б. Т. Лихачев. – М. : Юрайт, 2003. – 607 с.
6. Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека: Парадигмы, проекции, практики: Учеб. пособие для студ. психол. фак. вузов. / А. Б. Орлов. – М. : Академия, 2002. – 272 с.
7. Ситник А. Профессиональная культура учителя: исторические аспекты проблемы / А. Ситник // Школа. – 1998. – № 1. – С. 63-68.
8. Трудков А. М. Профессиональная культура учителя музыки: Учебное пособие / А. М. Трудков. – Мурманск : МГПУ, 2005. – 138 с.
9. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: в шести томах / Константин Дмитриевич Ушинский. – М. : Педагогика, 1988. – 1990 с.

In the article an attempt to expose the peculiar features of professional culture of the teacher-musician is undertaken, which can be examined through the prism of its basic structural components, namely: socio-ideological, methodological, psychological, communicative and musical aesthetic subsystem.

The professional culture of the teacher combines elements of formal (compliance with certain rules, instructions, methods accumulated) and informal (creativity, individuality, improvisation) plan. Often these elements are characterized by interdependence and organic transition.

The ability to properly understand the personality and behavior of their students, adequately respond to their actions, choose flexible teaching methods that best suit individual needs of students is an indicator of high professional culture of the teacher, his teaching art.

Professional culture of a music teacher, being a measure of the multifaceted development of cultural, psychological, communicative, aesthetic, performing phenomena of musical-pedagogical reality, is a

socio-psychological formation that responsible for cognition, valued realization and creative activity in the world of the musical and pedagogical values.

The ability of music teachers to build their creative professional activity according to the laws of goodness, harmony, and humanistic personal-oriented pedagogy is an important feature, formed on the basis of merging the creative and special abilities of the personality.

The teacher-musician's implementation of spiritual, cultural, moral, aesthetic and artistic values of the music art is a main indicator of professional culture of a personality, an evidence of growing of its spiritual and cultural wealth.

Key words: *teacher-musician, culture, professional culture, ideology, methodology, spirituality, moral experience.*

УДК 378.016:78:37.041

*Людмила Воевідко
Liudmyla Voievidko*

САМОСТІЙНА РОБОТА ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ З МЕТОДИКИ МУЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

STUDENTS' INDEPENDENT WORK IN METHODS OF MUSIC EDUCATION

Висвітлено теоретичні та практичні аспекти самостійної роботи студентів вищої школи з навчального курсу «Методика музичного виховання». На основі системного підходу розкрито зміст та завдання, викладено форми та методи, окреслено шляхи організації та критерії оцінювання самостійної роботи здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни.

Ключові слова: *самостійна робота студентів, професіоналізм, мобільність, комунікативність, навчально-дослідні завдання, планування, організація, підготовка, креативність, оцінювання, інтенсивність, активізація, інтелектуальний розвиток особистості, випереджувальна освіта.*

Самостійна робота студентів потребує чіткої організації, планування, системи й керівництва (обсяг завдань, типи завдань, методичні рекомендації щодо їхнього виконання, аналіз передбачуваних труднощів, облік, перевірка та оцінювання виконаних робіт), що сприяє підвищенню якості знань студентів. Успіх цієї роботи багато в чому залежить від бажання, прагнення, інтересу до роботи, потреби в діяльності, тобто від наявності позитивних мотивів викладача та студентів. Велике значення під час самостійної роботи студента мають його спрямованість, психологічна готовність, а також певний рівень знанневої та компетентнісної бази, на якій будуть нашаровуватися нові знання та формуватись необхідні для професійної діяльності компетентності.

Питання самостійної роботи розглядалися низкою відомих учених. Підкреслюючи значну роль самостійної роботи в інтелектуальних здібностях особистості, В. Кремень наголошує на формуванні здатності до самовдосконалення і творчого пошуку: «Треба переходити до моделі випереджувальної освіти, в якій цінностями є самостійність, професіоналізм, мобільність та комунікативність» [2, с. 9]. Різні аспекти проблеми самостійної роботи здобувачів вищої освіти розглянуто в дослідженнях вітчизняних науковців (А. Алексюк, В. Буряк, О. Заїка, Л. Клименко, В. Козаков, В. Луценко, В. Мороз, П. Підкасистий, М. Сметанський та ін.). Використання комп'ютерних технологій у навчальній і самостійній роботі студентів дослідили З. Данилова,